

AUTOPSIE VAN EEN TIJDSCHRIFT

door

J.G.J. Kuiper

Het oudste malacologische tijdschrift ter wereld, het Journal de Conchyliologie, is ter ziele. Op 27 december 1979 verscheen het laatste nummer, in ballingschap en in alle stilte. Helaas ook in vergetelheid, want door zijn onregelmatige verschijning gedurende de laatste twintig jaar keek men er nauwelijks meer naar uit. Een gevoel van onbehagen bekruipt vele malacologen. Hoe is het mogelijk dat in een tijd van groeiende belangstelling voor de weekdierkunde, een meer dan honderdjarig vakblad geruisloos van het toneel verdwijnt? Ieder vraagt zich af: was die verdwijning inderdaad onvermijdelijk? Daarom deze poging tot autopsie. Misschien leren wij er iets van.

In het laatste nummer (Vol. 115, no. 4, blz. 93) werd het oude, vertrouwde Journal in een korte tekst uitgeleide gedaan door dr. P.-H. Fischer, bij wie een kwart eeuw lang de verantwoordelijkheid van de directie, de redactie en de administratie berust heeft. Deze tekst luidt als volgt (vertaald): "Tot mijn zeer grote spijt moet ik de publicatie van het Journal de Conchyliologie stop zetten. Het huidige nummer zal het laatste zijn. Voor een particulier blad

zonder winstbejag en zonder subsidie is het hoe langer hoe moeilijker om in de tegenwoordige tijd het hoofd boven water te houden. Het Journal, dat uitsluitend de vooruitgang van de wetenschap geïndiend heeft, is altijd een niet-commercieel tijdschrift geweest. Aangezien in zijn balans geen winstpost voorkomt, kwam het nadelige saldo in feite steeds ten laste van de directie. Deze toestand is in de nieuwe economische situatie steeds nijpender geworden. Vandaar de beslissing, die ik nu gedwongen ben te nemen. Ik spreek de wens uit, dat de jongere generatie van Franse malacologen een overeenkomstig tijdschrift zal kunnen uitgeven, maar het is wel duidelijk, dat het voor het Journal de Conchyliologie werkelijk het einde is. Het is een onontkoombaar gevolg van onze tijd.- Het Journal de Conchyliologie is een der oudste bestaande tijdschriften en het oudste malacologische tijdschrift ter wereld. Het is buitengewoon spijtig dat het moet ophouden te bestaan. Ten minste kan men zeggen, dat het gedurende een zeer lange tijd, namelijk 130 jaren, zijn rol vervuld heeft dank zij de voortdurende en geheel onbaatzuchtige inspanning van mijn voorgangers en van mijzelf. Het stemt mij verdrietig, het niet langer te kunnen laten voortbestaan."

Op een der laatste bladzijden vóór de inhoudsopgave volgt onder het opschrift dankbetuiging, ten slotte nog dit: "Drie maal in de loop van deze eeuw heeft het Journal op het punt gestaan te verdwijnen, maar de moeilijkheden konden steeds weer, de ene na de andere, overwonnen worden. Wij werden beloond met de trouw van onze abonné's en onze vrienden. Aan hen zij hier onze dank.- Na gedurende lange tijd al het werk, verbonden aan de uitgave van een tijdschrift, alleen verricht te hebben, genoot ik de laatste jaren de hulp van mevrouw Danielle Fischer-Marmont, aan wie ik hier mijn bijzondere dank betuig voor alles wat zij voor het Journal de Conchyliologie gedaan heeft."

Het laatste deel (164 bladzijden) is vrijwel geheel door slechts één auteur volgeschreven. De prijs van deze jaargang bedraagt vijftig Australische ponden, een voor Europese begrippen exorbitant hoog bedrag. Een triest beeld van isolement, redactioneel en ook zakelijk.

Een korte terugblik op de geschiedenis van het Journal is hier op zijn plaats.

Het Journal de Conchyliologie werd opgericht door S. Petit de la Saussaye, een oud-marineofficier met grote malacologische belangstelling. Het blad was niet, zoals men buiten Frankrijk nog wel eens meent, in beginsel aan de schelpenkunde gewijd. Conchyliologie is een ouder synoniem van malacologie, en omvat, zoals trouwens ook uit de ondertitel blijkt, de studie van zowel het levende dier als van de recente en fossiele schelpen. De opzet was royaal. De eerste jaargang telde 430 bladzijden tekst en 8 bladzijden met lithografische afbeeldingen. Ook werd er een lijst van abonné's in opgenomen: 108 in totaal, waaronder een twintigtal buitenlanders. Herklots te Leiden, baronesse Rethaan Macaré te Utrecht en Scheepmaker te Amsterdam waren de eerste abonné's in Nederland. De volgende drie jaargangen waren even fraai. Tachtig nieuwe abonné's hadden zich gemeld. Een goede start dus. Als een donderslag uit de blauwe hemel verscheen echter op de laatste bladzijde van de vierde jaargang een vierregelig naschrift van Petit: "Wij zijn naarstig doende een confrater of een uitgever te zoeken, die de publicatie van dit blad van ons wil overnemen. Onze abonné's zullen rechtstreeks op de hoogte gehouden worden." De oorzaak van deze plotselinge koerswijziging was een pennestrijd met de twistzieke Bourguignat, waardoor Petit zich in zijn eer aangetast voelde. De weigering op een verzoek om subsidie speelde stellig ook een rol. Het blad verdween drie jaar van het toneel. In 1856 kwam het vijfde deel uit, oftewel deel 1 van de tweede serie, en wel onder de verantwoordelijkheid van Paul Fischer en A.C. Bernardi. Luttele jaren later

was er weer een crisis doordat Bernardi zich uit de directie terugtrok. Wederom financiële zorgen. De niet onbemiddelde jurist Hippolyte Crosse, jaren lang burgemeester van zijn stamland de gemeente Vernou, een begaafd latinist, een begenadigd redenaar en een toegewijd amateur-malacoloog, kwam nu in de directie. Daardoor kon reeds in 1861 met een derde serie worden begonnen. Er volgde een lange tijd van stabiliteit en, kan men wel zeggen, van bloei. Vele jaargangen zagen zelfs met handgekleurde platen het licht. Toen Paul Fischer in 1893 overleed, werd hij in de directie opgevolgd door zijn zoon Henri. In 1898 overleed Crosse, die wettelijk de eigenaar van het blad was. Erfnemer der rechten werd Henri Fischer. Een vierde serie begon in 1899. Henri Fischer verzekerde zich de medewerking van Ph. Dautzenberg, een vermogend textielfabrikant (zoon van de man van wie in Heerlen een standbeeld moet staan!) en een begaafd amateur-malacoloog, wiens zeer omvangrijke verzameling nu in Brussel is. Verder werd de palaeontoloog G. Dollfus, afkomstig uit een familie van industriëlen, in de directie opgenomen. Henri Fischer stierf in 1916. Zijn jonge weduwe Louise, die ik in de vijftiger jaren nog ontmoet heb, zette met grote toewijding het blad voort, daarbij geholpen door Dautzenberg, Dollfus en een nieuw directielid, E. Lamy, onderdirecteur van het Laboratoire de Malacologie en gespecialiseerd in de systematiek van mariene tweekleppigen. In 1927 werden de twee zoons van Madame Fischer in de leiding betrokken, Paul-Henri (= P.-H. Fischer), die hoogleraar aan de vooraanstaande nationale hogeschool voor mijnbouw te Parijs werd, en Edouard (= E. Fischer-Piette), de latere hoogleraar aan het Muséum d'Histoire Naturelle en directeur van het Laboratoire de Malacologie. Gedurende 34 jaar vertegenwoordigde Madame Louise Fischer het blad, ook nadat Dollfus in 1931, Dautzenberg in 1935 en Lamy in 1942 overleden waren. Kort voor haar dood in 1954 droeg zij de verantwoordelijkheid over aan haar oudste zoon P.-H., die uiteraard werd bijgestaan door zijn broer E. Deze laatste werd echter op 1 februari 1950 het slachtoffer van een aanrijding, als gevolg waarvan hij vele jaren gehandicapt was. Met een bewonderenswaardige wilskracht en een filosofisch geduld heeft hij evenwel alle obstakels weten te overwinnen, en alleen al het feit dat de nu zeker tachtigjarige, lang na zijn pensionering, nog vrijwel elke dag naar zijn werknemer in het Laboratoire gaat om zijn malacologisch onderzoek voort te zetten, dwingt diep respect af. P.-H. stond vele jaren alleen voor de taak het Journal voort te zetten. De tweede wereldoorlog bracht opnieuw een crisis. Het was voor iedere buitenstaander duidelijk dat het blad niet op dezelfde basis zou kunnen voortbestaan. Ook de twee broers beseften dat, maar hun meningen over de oplossing van de problemen liepen volkomen uiteen. Het laatste woord was, volgens de traditie, aan de oudste. In het begin van de zestiger jaren vertrok P.-H. naar Australië. Eerst kwam hij nog geregeld in Parijs terug. Het oude redactie-adres 60, Boulevard St. Michel, in het quartier latin, bleef lang gehandhaafd. Maar uiteindelijk vestigde hij zich metterwoon in Australië en van 1970 af zetelde daar ook het Journal de Conchyliologie. In de eraan voorafgaande jaren heb ik de broers vrij geregeld ontmoet, en strijk en zet kwam het gesprek dan op het Journal. E. toonde zich steeds diep bezorgd over de toekomst van het blad. Hij meende wel mogelijkheden te zien het te redden, maar zijn broer hield halsstarrig vast aan het denkbeeld, dat het Journal een familieaangelegenheid was en dat het na zijn dood moest ophouden te bestaan. Daar ik, uit een soort professionele routine, steeds aantekeningen over die gesprekken maakte, haal ik ze nu gemakkelijk voor de geest. Zo had ik op 6 mei 1966 P.-H. en zijn vrouw voor een etentje in het gebouw van de Unesco uitgenodigd.

Tijdens het gesprek opperde ik lukraak het idee van oprichting ener Franse malacologische vereniging ter morele en materiële ondersteuning van het blad. Tot mijn verwondering ontmoette deze goed bedoelde reddingspoging niet meer dan platonische belangstelling bij mijn gesprekspartner. Hij geloofde niet in die mogelijkheid en dacht dat in een land als Frankrijk het verloop groot zou zijn en dat, na de eerste jaren van geestdrift, veel lidmaatschappen opgezegd zouden worden. Wij konden toen niet vermoeden dat reeds vier jaar later die Franse vereniging werkelijkheid zou zijn. In 1981 beleefde zij, met vele honderden leden, haar tweede lustrum. In het begin hebben welwillende leden nog de illusie gekoesterd, dat het Journal door de Vereniging overgenomen zou kunnen worden, maar P.-H. wilde daar niets van weten. "Ik zie niet in, welk verband er tussen het Journal en de Vereniging zou kunnen bestaan," was zijn koele reactie. Ook andere ideeën tot redding van het blad werden categorisch verworpen. P.-H. had zich vastgeklampt aan de gedachte van het Journal als familie-aangelegenheid.

Het belangrijkste kapitaal van het Journal waren de kostbare voorraad oude jaargangen en de collectie van typen. De voorraad jaargangen werd op contract aan het antiquariaat Lechevalier in beheer gegeven. De inhoud van dit contract is nooit bekend gemaakt. Zelfs E. kreeg er pas inzage van lang nadat het gesloten was. De samenwerking met het antiquariaat bleek niet te boteren, maar het Journal had zijn troef uit handen gegeven en terugkeer was onmogelijk. In feite besliste nu het antiquariaat over het voortbestaan van het Journal. Gelukkig is, dank zij E., de typencollectie, die opgeslagen was in de directeurskamer van het Laboratoire, behouden gebleven. Zij maakt nu deel uit van de collecties van het Muséum.

Als buitenstaander kijkt men vreemd tegen deze ontwikkeling aan. Het is onze zaak niet en ons advies is niet gevraagd, maar aan de andere kant is een vakblad dat zo lang bestaat, het spirituele eigendom van alle malacologen geworden, geheel in de geest van de stichter van het Journal.

Frankrijk is een land van scherpe contrasten, van avant-gardisme en ook van conservatisme. Zijn maatschappelijke structuur is gekenmerkt door het overleven van tienduizenden familiebedrijfjes. Het eigen baas zijn is een onbetwistbaar goed. In de moderne tijd legt het ene bedrijfje na het andere het loodje. Subsidies? Ja graag, maar geen inspraak. Modernisatie, slechts schoorvoetend. Glorie en misère van het individualisme, een nationale karaktertrek. In dit perspectief zie ik ook de afgang van het Journal. Halsstarrig vasthouden aan de negentiende-eeuwse formule van een familie-aangelegenheid. Hopend op een maecenaat. Geen vernieuwing van vorm, van structuur, van taal, van zakelijke grondslag. Het blad had ernaar moeten streven een accoord te sluiten met de Franse malacologische vereniging om in verjongde vorm voort te leven met heel het prestige van zijn lang verleden. In plaats daarvan hebben "Haliotis" en het "Journal" tien jaar lang naast elkaar bestaan. Onbegrijpelijk. Er leek een generatiekloof te bestaan, een onnodige afstand tussen de oude school der systematiek en de thans in Frankrijk overheersende belangstelling voor de physiologie en de moderne methoden van onderzoek.

Op de achtergrond speelt, naar mijn mening, nog een ander fenomeen, namelijk de teruggang van het Frans als wereldtaal na de tweede wereldoorlog. In het onderwijs buiten Frankrijk heeft het Frans zijn voorkeurspositie verloren. En hoewel de zogenaamde francophonie gestadig toeneemt en in de hele wereld reeds een kwart miljard zielen telt, is toch het Engels als internationale communicatietaal, als taal van congressen en als wetenschapstaal

gaan domineren, ook in de malacologie. Een vaktijdschrift met internationale aspiraties dient zich tijdig aan die gewijzigde omstandigheden aan te passen, wil het overleven. De generatie van "Haliotis" beseft dit heel goed en handelt daarnaar, die van het Journal echter heeft internationaal de aansluiting gemist. Het blad is, helaas, doodgebloed, door gebrek aan frisse ideeën wat vorm en inhoud betreft, en door een tekort aan modern zakelijk inzicht. Onvermijdelijk was de verdwijning, naar mijn mening, niet.